

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК 351.863:338.439]

DOI:10.32680/2409-9260-2022-11-12-300-301-123-130

УКРАЇНА У СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: РИНОК
ЗЕРНОВИХ

Цимбал Л.І., доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
e-mail: l.tsymbal@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0873-9227

Черницька Т.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
e-mail: t_chernytska@kneu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-2660-5529

***Анотація.** Метою статті визначено характеристики особливостей ключових напрямів розвитку агропромислового ринку України в умовах військового стану та його місця в системі глобальної продовольчої безпеки. Ринок зернових є одним із найбільш важливих у системі продовольчої безпеки, а одним із ключових постачальників на світовому ринку була саме Україна, можливості якої значно обмежилися у зв'язку з війною. Важливим кроком до покращення ситуації з проблемою голоду в світі є формування можливостей задля ефективного функціонування світового ринку зерна. Крім того, для України агропромисловий комплекс став одним із пріоритетних в структурі експорту в 2022 році, обійшовши лідера 2021 року – металургію. Агропромисловий комплекс, не зважаючи на війну в Україні, є одним із найбільш динамічних та перспективних у своєму розвитку. Формування зернового коридору в рамках зернової ініціативи призвело до покращення можливостей українського експорту. У статті досліджено також структуру торговельних партнерів України, які були переглянуті з початком війни. Визначено, що на перше місце серед торговельних партнерів України вийшов Європейський Союз, який у тому числі частково забезпечує логістичне сполучення у рамках зернової ініціативи.*

***Ключові слова:** агропродовольча продукція, ринок зернових, експорт агропродовольчої продукції, світовий ринок, відбудова економіки, продовольча безпека.*

UKRAINE IN THE SYSTEM OF GLOBAL FOOD SECURITY: GRAIN MARKET

Tsymbal Liudmyla, D.Sc. (Economics), Professor, Professor, Department of International Economics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine
e-mail: l.tsymbal@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0873-9227

Tetiana Chernytska, PhD, Associate Professor, Associate Professor Department of International Economics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine
e-mail: t_chernytska@kneu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-2660-5529

***Abstract.** The purpose of the article is to characterize the characteristics of the key areas of development of the agro-industrial market of Ukraine under the conditions of martial law and its place in the system of global food security. The grain market is one of the most important in the food security system, one of the key suppliers on the world market was Ukraine itself, whose capabilities were significantly limited due to the war. An important step towards improving the situation with the problem of hunger in the world is the formation of opportunities for the effective functioning of the world grain market. In addition, for Ukraine, the agro-industrial complex became one of the priorities in the structure of exports in 2022, overtaking the leader in 2021 - metallurgy. The agro-industrial complex, despite the war in Ukraine, is one of the most dynamic and promising in its development. The formation of a grain corridor within the framework of the grain initiative led to the improvement of Ukrainian export opportunities. The article also examines the structure of Ukraine's trading partners, which were also revised with the beginning of the war. It was determined that the European Union took the first place, which, among other things, partially provides logistical connections within the framework of the grain initiative.*

***Keywords:** agro-food products, grain market, world market, export of agro-food products, reconstruction of the economy, food security.*

JEL Classification: F010; F180; F500; Q190.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс, не зважаючи на війну в Україні, є одним із найбільш динамічних та перспективних у своєму розвитку. Можемо відмітити зростання обсягів виробництва та створення особливих умов для зростання експорту агропродовольчої продукції на світовому ринку. Особлива увага до виробників з України, її визначальна роль на світовому ринку сільськогосподарської продукції, функціонування зернового коридору, все це стало передумовами формування інноваційної стратегії розвитку агропромислових компаній з України, що підвищуватиме ефективність економіки в цілому.

Агропродовольчий ринок завжди був для України важливим в структурі експорту та формуванні наповнення бюджету країни. Навіть під час військового стану 2022 року не припинялось виробництво та відзначається зростання обсягів виробництва, створення умов для нарощення експорту, можливостей його реалізації, поступового скорочення імпорту сільськогосподарської продукції. Швидке відновлення АПК, формування можливостей експорту продукції, функціонування зернового коридору – все це має велике значення для соціально-економічного розвитку України, повоєнного відновлення та забезпечення функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ринку агропродовольчої продукції є об'єктом дослідження значної кількості науковців, зокрема, Котикової О.І., Бабич М.М. [10], Зварича Р.Є. [7], Кукель Г.С. [11]. Питання конкурентоспроможності агропромислового комплексу характеризуються у роботах Николука О.М. [14], Хачатрян В.В. [15], Дашко І.М. [5], Муқан О.В. [13], Злидник М.І. [8], Малік М.Й., Нужної О.А. [12].

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість наукових праць щодо функціонування агропромислового комплексу України та його місця на світовому ринку, актуалізувалося питання форм його роботи та особливостей розвитку у контексті військового стану та забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

Мета дослідження. Мета статті полягає у визначенні ключових напрямів розвитку агропромислового комплексу України в умовах військового стану та його місця в системі глобальної продовольчої безпеки.

Основний матеріал. Зважаючи, що Україна є важливим світовим постачальником агропродовольчої продукції загалом і зернових зокрема. Ці тенденції враховуються і у світових звітах щодо функціонування ринку АПК. Так, за даними Світової продовольчої організації, у 2022 році світове виробництво аграрної продукції може загалом перевищувати споживання. Світовий баланс ринку зернових характеризується такими показниками (табл.1).

Таблиця 1

Характеристика світового ринку зернових

Напрямок	2020/2021	2021/2022	2022/2023	Зміни 2022/23 відносно 2021/22
Виробництво	776,7	776,8	770,8	-0,8
Торгівля	189,2	192,1	188,9	-1,7
Загальне використання	762,4	771,7	768,6	-0,4
Харчування	525,5	531,3	535,9	0,9
Корми	148,0	149,8	143,7	-4,1
Інші користувачі	88,9	90,6	89,0	-1,8

Джерело: складено авторами за матеріалами [3]

За даними Світової продовольчої організації, основне виробництво буде зосереджено у Китаї, Росії та Україні, скорочення запасів відбувається у країнах Африки та Азії. Загалом, спостерігається скорочення торгівлі пшеницею на 189 млн. тон (1,7%) відносно сезону 2021/22 року. Ключовими причинами скорочення є блокада України у результаті воєнних дій та заборона експорту з Індії [2]. Україна є вагомим експортером на світовому ринку продовольства і в довоєнний період була одним із ключових гравців за експортом

зернових. Згідно досліджень UNCTAD, війна майже повністю призупинила експорт зерна з України. Задля вирішення глобальної продовольчої кризи у 2022 році було сформовано Чорноморську зернову ініціативу (BSGI) як елемент відновлення українського експорту зерна через Чорне море на міжнародні ринки. Це допомогло забезпечити доступ найбідніших країн до продовольства, стабілізувати світові ціни на зерно та сформувані додатковий канал надходження фінансів в український бюджет.

У структурі економіки України в довоєнний період агропродовольчий ринок займав друге місце за доходами від експорту після металургійного комплексу. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2021 році порівняно з 2020 роком відбулося значне зростання товарів – на 34 %, що відповідає 72,82 млрд дол США, у той же час експорт зріс на 38,4 % – до 68,09 млрд. дол. [9]. Загалом сальдо зовнішньої торгівлі було від’ємним як в 2021 році, так і в 2020-му, а торговельні операції проводилися більше ніж із 200-ма країнами-партнерами. У 2021 році найбільш активним партнером для експорту з України був Китай, який отримав товару на 8 млрд. дол., що склало на 12,7 % більше, ніж у 2020 році. На другому місці знаходилася Польща із показником у 5,23 млрд. дол. США, що становило зростання на рекордних 59,7% відносно 2020 року, на третій позиції була Туреччина, експорт до якої приріс на 4,14 млрд дол США, що на 70 % вище від 2020 року. Структура експорту включає у себе чорні метали, яких було продано на суму 13,95 млрд дол США, що було на 81,4 % більше порівняно з 2020 роком. Зернові експортували на 12,34 млрд дол США та приріст їх становив 31,2 %, жири та олії рослинного та тваринного походження вивезено на загальною вартістю 7,04 млрд дол США, що на 22,5 % більше порівняно з 2020 роком.

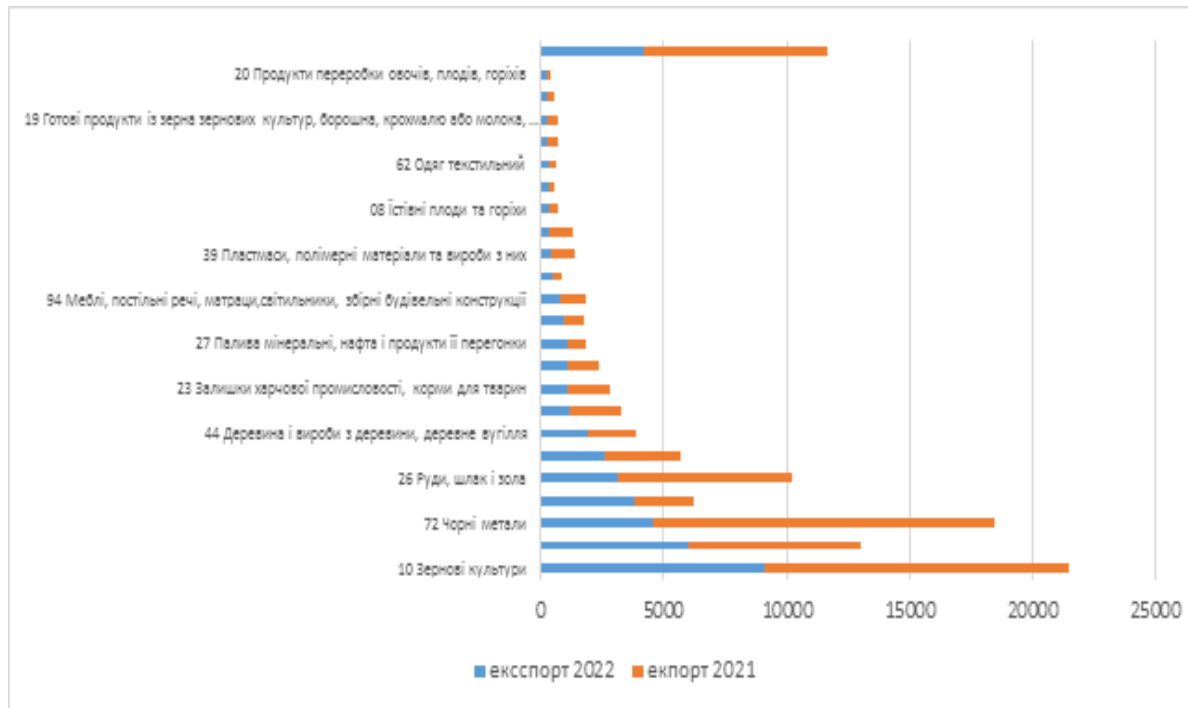

Рис. 1. Структура українського експорту за товарними групами у 2021-2022 роках, млн. дол. США

Джерело: побудовано авторами на основі [4]

Оцінка товарної структури експорту України за період 2021-2022 років (рис.1), продемонструвала загальне скорочення експорту з 68,08 млрд. дол. США у 2021 році до близько 44,18 млрд. дол. США у 2022 році, що еквівалентно скороченню на 35%. На фоні загальної спадної тенденції, завдяки міжнародному співробітництву в рамках вирішення глобальної продовольчої проблеми, відчутно зросла частка експорту продукції АПК у загальному товарному потоці. Так, можна стверджувати, що частка експорту збільшилася з 39% у 2021 році до близько 51,7 % - у 2022 році [4]. У контексті міжнародної угоди із забезпечення так званого зернового коридору логічним і цілком очікуваним є той факт, що перше місце за обсягами експорту у 2022 році зайняла товарна група зернових культур,

хоча скорочення вивезення зерна було зафіксовано на рівні 26,2%. Разом з тим, варто відмітити зростання обсягів експорту насіння та плодів олійних культур – на 54,4% за досліджуваний період.

Загалом, 2022 рік міг би стати найбільш ефективним та успішним за рівнем експорту продукції, адже початок року показав значну позитивну динаміку, навіть відносно успішного 2021 року і вже в січні-лютому продемонстрував приріст у 34%. Однак з початку вторгнення в Україну експорт різко скоротився, демонструючи падіння більше ніж на 50% вже в березні. Поступове відновлення стало можливим з травня і з моменту розблокування українських портів та формуванню зернового коридору. Загалом, лише до вересня 2022 року експорт з України реалізовано на суму 33 млрд дол США це демонструє падіння більше ніж на 30% порівняно з 2021 роком. Однак, наприклад у вересні було продемонстровано рекордні 4,144 млрд дол США, що загалом є найкращим результатом з лютого 2020 року.

Ключовим торговельним партнером України під час війни став Європейський Союз, який змінив націй позиції Китай, адже проблеми з логістикою, політичні відносини, політична позиція Китаю під час війни, втрати України у металургійному комплексі значно скоротили можливості двосторонньої торгівлі. Вже у вересні 2022 року Китай посів лише 4 місце у структурі партнерів з експорту. Ключовими країнами-партнерами України стали Польща та Румунія, які забезпечують близько 23% експорту. Росія як ринок для української продукції наразі не розглядається і налагодження стосунків не передбачається. Частка Європейського Союзу в структурі експорту з України зросла з 41 % в 2021 році до 62 % в 2022-му. Іншими великими торговельними партнерами стали Туреччина, Китай та Індія.

Аналізуючи географічну структуру експорту з України у 2022 році, розглянемо спочатку спрямування товарних потоків за регіонами (рис. 2). переважна частина всього вітчизняного експорту було спрямовано до Європейського Союзу – понад 63%, друге місце належить Азійському регіону – 22,2 %, на третій позиції знаходяться країни Африки, туди було спрямовано майже 5 % українського експорту.

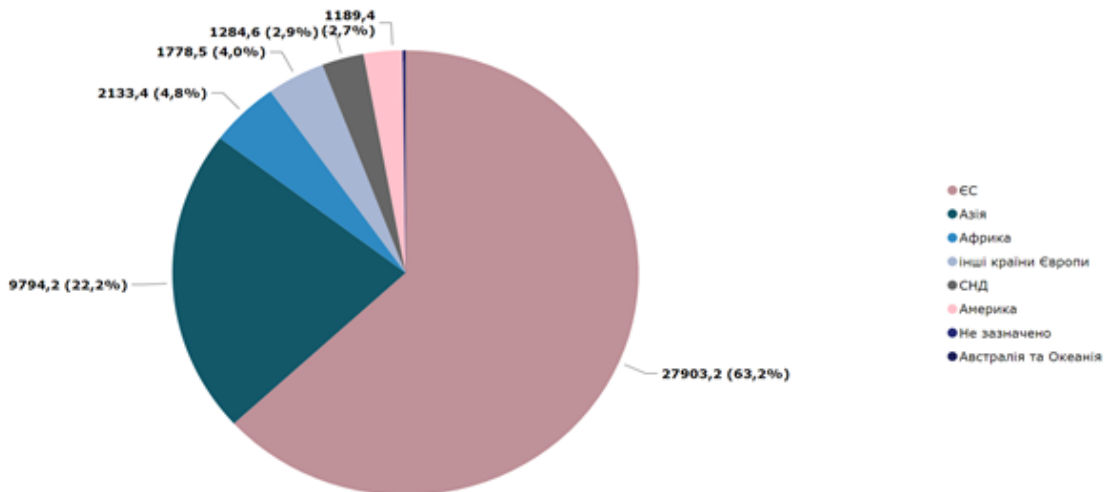

Рис. 2. Експорт товарів з України за регіонами світу, млн. дол. США та % у загальному експорті

Джерело: [4]

Здійснюючи аналіз експортних потоків з України до країн світу, нами було виявлено тенденції до певних структурних змін (рис. 3). Відтак, найбільшим імпортером українських товарів у 2022 році стала Польща – понад 15% експорту. Далі йдуть Румунія (8,7 %), Туреччина (6,7 %), Китай (5,6 %), Угорщина (5,1 %), Німеччина (5,1 %). Аналізуючи географічну структуру експорту товарів з України, варто відзначити позитивну динаміку товарних потоків до Польщі (+27,4 %), Румунії (+150 %), Угорщина (+49,6 %), Словаччина (+51,4 %), Болгарія (+71,9 %). З іншими торговельними партнерами спостерігалась негативна динаміка експортних потоків, зокрема найбільші скорочення обсягів були у торгівлі з: рф (-89,1 %), білорусь (-87,4 %), КНР (-69,2 %), Індія (-64,3 %), ОАЕ (-61,2 %), Єгипет (-58,8 %), Іран (-57,8 %), Ізраїль (-55 %), Італія (-52,5 %). По багатьох торговельних

партнерах відбулося зменшення обсягів експорту від 30 % до 50 % у середньому.

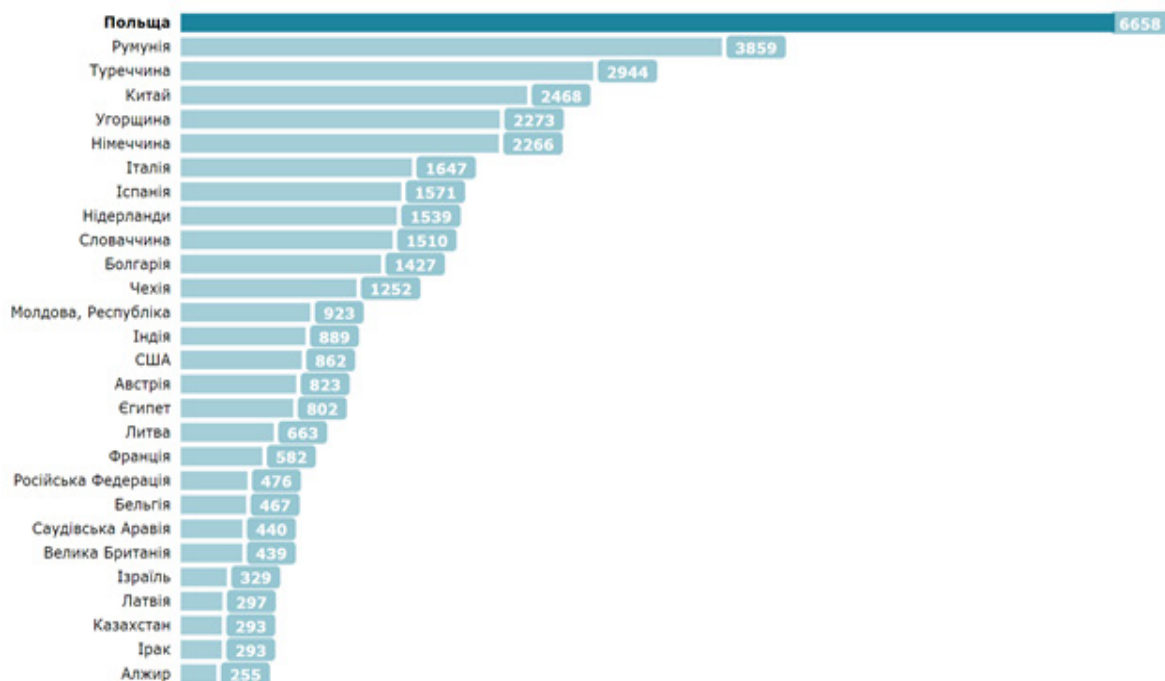

Рис. 3. Географічна структура експорту Українських товарів до країн світу у 2022 році, млн. дол. США

Джерело: [4]

Детальний аналіз товарної та географічної структур вітчизняного експорту дає можливість нам визначити головних імпортерів продукції АПК України. Наразі, серед найбільший імпортерів товарів аграрного сектору варто відзначити у регіональному плані: Європейський Союз – 55,6 %, Азійський регіон – 32,2 % та країни Африки – 7 %. Деталізуючи експортні потоки агропродукції за частками країн у загальному українському експорті АПК (рис. 4), знову фіксуємо першу позицію за Польщею – 11,4 %, друга у рейтингу – Румунія з 11,0 %. Далі йдуть такі країни: Туреччина (9,5 %), Китай (8,1 %), Іспанія (5,7 %), Нідерланди (5,1 %), Італія (4,0 %), Індія (3 %), Німеччина (3 %), Єгипет (5 %).

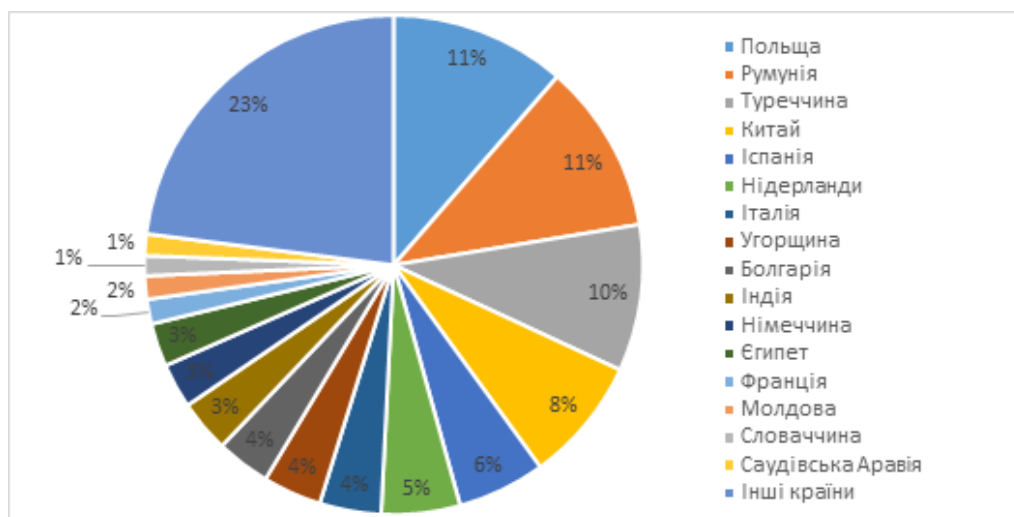

Рис. 4. Експорт продукції АПК України за країнами світу у 2022 році, %
Джерело: розраховано і побудовано авторами на основі [4]

Функціонування зернових коридорів призвело до приросту експорту агропродовольчої

продукції до 46%, що становить приріст більше ніж на 10% з 2021 року. З усього експорту агропродовольчої продукції майже 80% становлять зернові та харчова продукція. Функціонування в рамках зернового коридору призвело до значного зростання експорту в найбільш розвинені країни світу (рис.5).

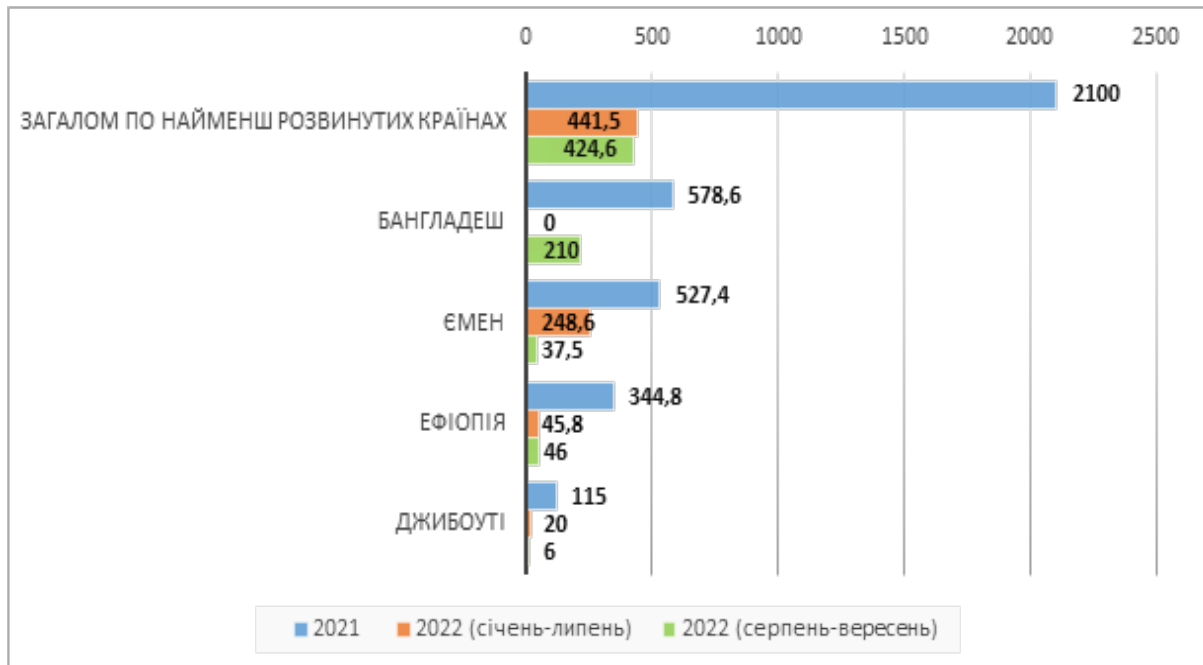

Рис. 5. Експорт української пшениці до найменш розвинених країн світу в рамках функціонування зернової ініціативи, тонн, 2021-2022

Джерело: [1]

У рамках зернової ініціативи було відновлено роботу портів Одеси, Чорноморська та Южного, це дало можливість збільшити кількість заходів іноземних суден у порти та приростити обсяги перевезень з України, у період до зернової ініціативи всі перевезення здійснювались лише через річкові порти, що не забезпечувало необхідних обсягів вантажопотоку та ефективності транспортування, а також супроводжувалось специфічними ризиками. І хоча загалом більша кількість транспортування припадає все ще на порти річки Дунай, разом з тим на морські порти припадає більша кількість експортованої продукції, оскільки вони мають набагато більші можливості для прийому великих суден.

Зменшення чисельності платоспроможних споживачів на внутрішньому ринку актуалізує питання переорієнтації виробництва на зовнішні ринки, що призводить до необхідності формування нових ланцюгів постачання та логістичних потоків, за даними опитування Ініціативи [6], для відновлення економіки України, розвитку її підприємництва та експорту ключовим завданням для 40% компаній стало формування можливостей розвитку експорту як одного з ключових напрямів нарощення бізнесу, а це передбачає вибір ефективних стратегій конкурентоспроможності. Певним фактором впливу на ці процеси є і заборона чи скорочення експорту до росії та білорусі, що використовують для себе українські виробники як нові можливості, отримуючи власні ніші на європейському ринку.

Висновки. Загалом, місце України у системі глобальної продовольчої безпеки важко переоцінити і, на думку світових організацій, зернова ініціатива є життєво важливою задля гарантування стабільності. Зростання загрози голоду у світі потребує подальшого розвитку зернової угоди, це сприятиме і підвищенню рівню макроекономічної стабільності української економіки. Ринок зернових є одним із пріоритетних для економіки України, оскільки саме зернові вийшли на перше місце у структурі експорту.

Список літератури

1. A trade hope. The role of the Black Sea grain initiative in bringing Ukrainian grain to the

- world. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osginf2022d6_en.pdf
2. Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets. URL: <https://www.fao.org/3/cc2864en/cc2864en.pdf>
 3. WHEAT. URL: https://www.fao.org/3/cb9427en/cb9427en_wheat.pdf
 4. Дашборд щодо експорту України. URL: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini
 5. Дашко І. М. Дослідження основних методів оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 108-110.
 6. Ініціативи для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту України. (2022). URL: <https://business.diia.gov.ua/economic-recovery> (дата звернення 18.12.2022).
 7. Зварич Р. Є. Підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу Тернопільської області в умовах євроінтеграції. *Бізнес Інформ*. 2021. № 4. С. 142-147.
 8. Злидник М. І. Міжнародна оцінка конкурентоспроможності вітчизняної продовольчої продукції. *Інтелект XXI*. 2020. № 3. С. 26-31.
 9. Зовнішня торгівля України товарами у 2021 році. URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.pdf>. (дата звернення 18.12.2022).
 10. Котикова О. І., Бабич М. М. Стан проблеми розвитку обслуговуючої кооперації у сільському господарстві України. Кооперативні читання: 2013 рік: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 4–6 квіт. 2013 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2013. С. 47–57.
 11. Кукель Г. С. Підвищення конкурентоздатності аграрного виробництва в умовах глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2021. № 4. С. 198-207.
 12. Малік М. Й., Нужна О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2007. 270 с.
 13. Муқан О. В. Концептуальні засади оцінювання конкурентоспроможності підприємства в умовах виходу на нові міжнародні ринки. *Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2021. № 3. С. 91-98.
 14. Степаненко С. В. Обґрунтування показників та критеріїв аналізу конкурентоспроможності аграрної продукції на міжнародних ринках. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2021. № 4. С. 121-131.
 15. Хачатрян В. В. Діагностика конкурентоспроможності в контексті реалізації міжнародної стратегії розвитку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 6(1). С. 101-105.
 16. Черницька Т. В., Іоніцой-Доценко Є. Ю., Петрикей О. Ю. Діджиталізація агропромислового комплексу на прикладі цукрової галузі. *Стратегія економічного розвитку України*. Випуск 49. К.: КНЕУ. 2021. С. 92-110.

References

1. A trade hope. The role of the Black Sea grain initiative in bringing Ukrainian grain to the world. (2022). Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/osginf2022d6_en.pdf
2. Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets. (2022). Retrieved from <https://www.fao.org/3/cc2864en/cc2864en.pdf>
3. Wheat. (2022). Retrieved from https://www.fao.org/3/cb9427en/cb9427en_wheat.pdf
4. Dashboard regarding the export of Ukraine. (2022). Retrieved from https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_ukraini [In Ukrainian]
5. Dashko, I.M. (2020). Research of basic methods of assessing the level of competitiveness of enterprises. *Ekonomika ta derzhava*, 5, 108-110. [In Ukrainian]
6. Initiatives to restore the economy, develop entrepreneurship and exports of Ukraine. (2022). Retrieved from <https://business.diia.gov.ua/economic-recovery> [In Ukrainian]
7. Zvarych, R.E. (2021). Increasing the competitiveness of the agro-industrial complex of the Ternopil region in the conditions of European integration. *Biznes Inform*, 4, 142-147. [In Ukrainian]
8. Zlydnyk M.I. (2020). International assessment of the competitiveness of domestic food products. *Intelekt XXI*. № 3. P. 26-31. [In Ukrainian]
9. Ukraine's foreign trade in goods in 2021. Retrieved from <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.pdf> [In Ukrainian]

10. Kotykova, O. I., Babych, M. M. (2013). State of the problem of the development of service cooperation in the agriculture of Ukraine. Kooperatyvni chytannya: 2013 rik: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf. (Zhytomyr, 4–6 квіт. 2013 р.). Zhytomyr: ЖНАЕУ, 2013, 47–57. [In Ukrainian]
11. Kukel, G. S. (2021). Increasing the competitiveness of agricultural production in the conditions of globalization. Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya, 4, 198-207. [In Ukrainian]
12. Malik, M.Y., Nuzhna, O.A. (2007). Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms: monograph. Kyiv: NNC IAE [In Ukrainian]
13. Mukan, O.V. (2021). Conceptual principles of assessing the competitiveness of an enterprise in the conditions of entry into new international markets. Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development, 3, 91-98. [In Ukrainian]
14. Stepanenko, S.V. (2021). Justification of indicators and criteria for the analysis of competitiveness of agricultural products on international markets. Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky ta tekhniky, 4, 121-131. [In Ukrainian]
15. Khachatryan, V.V. (2021). Diagnostics of competitiveness in the context of implementation of the international strategy of enterprise development. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu, 6(1), 101-105. [In Ukrainian]
16. Chernytska, T., Ionitsoi-Dotsenko, E., & Petrikey O. (2021). Economic effects of the digitalization of the agro-industrial complex on the example of the sugar industry. Strategiya ekonomichnogo rozvytku Ukrainy, 49, 92-110. [In Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.12.2022

Прийнята до публікації 20.12.2022